

L'ÚS DE L'OLI D'OLIVA EN LA MEDICINA POPULAR

Albert Margalef

En l'actual i de moda «cultura mediterrània» apareixen tot un seguit d'elements característics i singulars que uneixen i agermanen les diverses riberes que banya este mar, el Mediterrani, tot creant així un petit univers molt més proper entre si del que molts volen fer creure, i una d'estes figures aglutinadores és, i ha estat, sense cap mena de dubte, l'oliver i el suc o most dels seus fruits, l'oli.

En el transcórrer dels mil·lennis, i en cadascuna de les civilitzacions que naixia i creixia amb força en qualsevol punt d'este mar, l'oliver i els seus derivats han estat presents en la vida diària dels seus hòmens i les seues dones, ja sigui en la vida espiritual i/o religiosa, en l'alimentació, en la medicina, en la cosmètica, com a font de combustible, etc., esdevenint així un element molt important i en la majoria de casos de primera necessitat. Arran de tot això, apareix en el si de cada civilització un seguit de simbologies, mites i creences entorn l'oliver, l'oliva i l'oli, que el realen en el més alt prestigi, distinció i fins i tot font de devoció, tot arrelant i calant fort en el cor de totes estes cultures i civilitzacions tan allunyades.

Avui en dia, però, amb l'estudi de la química i la farmacologia, sabem que les seues propietats es deuen a tota una sèrie de substàncies que confereixen estes finalitats terapèutiques i/o medicinals, les quals atorguen a l'oli tota una sèrie de propietats: colagogues i colerètiques, laxants i emol·lients, dermatològiques, hipocolesterolemiant, cardiovasculars i antitòxiques.

Així doncs, l'oli amb finalitats remeieres era emprat de diverses maneres:

- En ús directe, aprofitant les seues virtuts medicinals.
- Barrejat amb altres líquids.
- Com a base per a maceracions, ja sigui amb herbes, minerals o animals, elaborant així olis medicinals.
- Com a base per a la realització d'ungüents.
- Com a element de suport junt a oracions.

ÚS DIRECTE

Degut a les seues bones aptituds, l'oli d'oliva s'ha emprat en ús directe, és a dir, sense cap mena de barreja ni mescla amb altres substàncies, en estat pur, per a diferents malalties. Així, trobem que aprofitant les seues propietats emol·lients i antiinflamatòries, ja que conté substàncies precursors de les prostaglandines, s'ha usat per al mal d'orella, tot posant un parell de gotetes en l'orella adolorida i tapant-la posteriorment amb un trosset de cotó fluix. Amb la mateixa finalitat també s'ha emprat en escaldats, cremades, insolacions, picades d'insectes i hemorroides.

BARREJAT AMB ALTRES LÍQUIDS

Una altra manera d'emprar l'oli és barrejant-lo amb altres elements líquids que per si sols poden o no tindre també virtuts curatives, formant així una bona sinergia i un nou «producte» molt millor que

cadascun d'ells per separat. Estos líquids usats solen ser l'aigua, el vi i el vinagre. Com a mostra trobem que per a les cremades i «per les insolacions, oli d'oliva i aigua ben debatut. Formava com si fos una pomada, i allò ho posaven sobre la pell que es veia que estava tacada pel Sol; i anant-n'hi posant, anant-n'hi posant, fins que allò li treia la fortlesa aquella de la calor». O si no «per les cremades oli de neu [...], a parts *iguales* d'aigua de neu, que hagués nevat doncs; havies d'agafar neu perquè es fes en aigua, i oli verge d'oliva, posat en una ampolla. I mira, deixat reposar el temps que fos, mai caducava això, i *llavòrens* es posava per les cremades, i anava bé. Perquè mon germà va caure al foc, pobre, era petitet, i de moment no hi havia metge, era el temps de la guerra, i la mama li va aplicar oli d'aquest, i després quan el va poder veure el metge, l'endemà o al cap de dos dies, doncs va dir que sí, que sí, que havia fet el correcte..., i aquelles cremades li van quedar molt bé, però molt bé per cert; me'n recordo que ho tenia tot inflat... i casi que no se li coneix».

I per a les nafres bucals podem glopejar vimblanc bullit amb oli i sucre.

OLIS MEDICINALS

En este apartat és on trobem una major diversitat de productes elaborats, ja que es fa menester l'oli com a base de cadascun d'ells, tot aprofitant així les seues virtuts junt amb les substàncies que s'hi posen a

Dona de Garcia fent l'airada, en el moment de vessar l'oli al plat i tallant-lo amb el gavinet.

Com a exemples citarem l'oli d'escarabats, «un oli que es feie d'escarabats. No sé si agafaven los escarabats estos de potes llargues i los maceraven en oli, oli d'escarabats, ai!, escarabats dins d'una ampolla en oli, en viu posats dins, ai!, un escarabat o dos; jo me'n recordo havent vist a les iaies, [i] amb això feien les cures de les orelles [pel mal d'orella]». També podem esmentar l'oli de serp, car «la mare sempre tenie una botella d'oli de despulla de serp, i quan se t'enclavaves una punxa i no te la podies traure, quan t'enclavaves un clau, que se t'infectave, te posaves allò, i veies que la punxa anava sortint sola: ella mateixa ho anava estirant. [Com el feia?] Al mes de maig, les serps canvien la pell [...], i agafava aquella pell, la tallava a bocinets, la posava dins un pot i la cobria d'oli, i allò ho deixava estar allí; deien que s'hi estés una bona temporada o un any, que es confités, i es fa un unguent amb l'oli i la despulla de la serp, que es desfà [...]». Una variant, bastant més salvatge i en este cas emprada per al dolor, era agafar una serp viva, posar-la en un pot i, cobrint-la d'oli, deixar-la macerar almenys un parell de setmanes. També podem trobar l'oli de ratolins, usat també contra el mal d'orella. En este cas s'elaborava agafant dos o tres ratolins quan encara eren rosats, és a dir, de la niuada, i es posaven en maceració en un quart de litre d'oli d'oliva.

• Olis vegetals: són els que usen l'oli com a base i als que s'afegeixen substàncies d'origen vegetal, siguin parts concretes o senceres; també els podrem nomenar olis d'herbes. És aquí on trobarem tot un llarg llistat de remeis elaborats, i n'existeixen tants com herbes remeieres i vegetals hi puguin haver. D'esta forma podem trobar: oli de liri blau, oli d'herba de sant Joan o pericó o de cop, de ginebre o de ginebrons, de romer, de llorer, de murtra, de nous, de pi, de ruda, de violetes, de saüc, de julivert,

macerar, a infusionar, a fer bullir, etc., produint-se en la majoria dels casos molt bones sinergies que augmenten l'eficàcia del producte resultant. Així doncs, d'esta forma podem classificar els oli medicinals en:

• Olis minerals: són els que usen l'oli com a base i als quals s'afegeixen substàncies d'origen mineral, ja sigui en estat pur o transformat. Aquí podem trobar l'oli de sofre, usat per a grans, acne, furúncols i altres afeccions dermatiques, tot fent «una pasteta amb sofre i oli d'oliva», l'oli de tàrtar, l'oli d'argila, l'oli d'estalzi, l'oli de perdigons, aprofitant el plom com a element mineral.

• Olis animals: són els que usen l'oli com a base i als que s'afegeixen substàncies d'origen animal, ja sigui parts concretes o senceres, o animals sencers, tant vius com morts. Antigament, hi havia nombrosos usos per a estos olis, que han caigut en l'oblit més recentment. Així, podem trobar una llarga llista per mencionar: oli de serp, oli de fardatxo o lluert, oli d'arreclau o escorpí, de rabosa, de tartanys, de ratolins, d'escarabats, d'ous, de barretets, de centcames, de cigales, d'escòrpora, d'escurçó, de marietes, d'orenetes, de pardal, de pasteretes o porquets de sant Antoni, etc.

d'alfabrega, de calabruixa, de pan-ses, de suro, etc.

Per exemplificar mencionarem l'oli de romer. Per preparar-lo es posen a bullir en oli uns quants brots de romer florit, o senzillament deixar-los en maceració dins l'oli; filtrat i refredat, serà bo per a ferides, talls i cremades. També farem referència a l'oli de ginebre, en què agafarem uns quants branquillons d'este arbust i els picarem amb una mà de morter; el suc obtingut, el barrejarem amb oli i el podrem fer servir, passats uns dies, contra les inflamacions de la pell. O l'oli d'herba de Sant Joan, que «per cremades, ferides, picades d'insectes [...], posem a macerar en oli d'oliva herba de Sant Joan, deixant-ho reposar a sol i serena uns *coranta* dies i canviant el pot de posició de quant en quant». O encara l'oli de julivert per als quists: tot tallant «julivert fresc a trossets petits, *s'acalenta* oli d'oliva al foc i quan està ben calent es tira per damunt del julivert. Es posa entre dos draps i s'aplica en forma de cataplasma durant divuit nits; és més efectiu si es fa de forma continuada».

A més els olis elaborats també eren mencionats en base a la seua utilitat terapèutica, prescindint així de nombrar les herbes que el composaven. En són exemples l'oli per als cucs, del mal de mare o histèric, de melsa, d'airades, dels nervis, dels penellons, de les morenes, dels talls, etc., este últim barrejant i deixant quaranta dies a sol i serena fulles d'oliver i flors de saüc.

UNGÜENTS

Reben este nom tots aquells preparats que, usant com a base l'oli d'oliva, amb la posterior maceració i/o decocció d'herbes o altres elements minerals o animals pertinents, són barrejats amb altres substàncies que aconseguen que a temperatura ambient solidifiquin l'oli. Aquestes podent ser estes cera d'abelles, reïna de pi, sagí, etc. El principal avantatge d'este tipus de

preparat era l'elongament de la seua vida útil, ja que així l'oli, en estat sòlid, no s'enranciava i es feia malbé tan aviat, a part que era més fàcil transportar un element sòlid que no pas líquid, evitant d'esta forma que si es trencava el recipient que el contenia no passava tanta desfortuna.

Normalment per a la confecció d'estos preparats, malgrat la seua simplicitat, es requeria la necessitat d'una certa i major «especialització» dels seus elaboradors, que transmetien «lo secret», generalment, de mares a filles, de generació en generació, tot obtenint així, moltes vegades, un cert prestigi i reputació respecte a la resta de convilatans, però en d'altres casos estes «pràctiques» eren mal vistes per algunes persones de la població, les quals discriminaven i/o veïen de mal ull als elaboradors de certs preparats medicinals.

La majoria de vegades els unguents eren anomentats d'acord amb les virtuts que oferien, més que no pas pels elements que els conformaven. Així doncs, trobem unguents per a nafres, per a cremades, per a grans, per a morenes, etc. Una manera ben senzilla de preparar este últim era agafar «dos o tres garrofes bullides en oli, ben bullides, i quan estiguin ben desfetes, aquell oli amb el dit suques *l'ano* cap dintre, i crema totes les *grietes* de les *almorranes*».

Un altre unguent s'elabora agafant «cera nova verge, oli d'oliva verge, bo, i reïna de pi molta amb una botella perquè sigui fina, i ho poses en una cassoleta de test nova, perquè sinó no agafa, i ho vas remenant; però jo ho feia a ull, no ho feia a pes..., no hi posis massa cera perquè sinó queda massa dur i *encabat* no es pot remenar. Serveix *pa llaques*, pa cremades, i va perfecte: si se t'infecta un mal, posa-t'hi unguent d'este, que ja t'ho netejarà ja, és bo, perquè desinfecta i neteja, va molt bé».

ORACIONS

Molts cops, en medicina popular, la pràctica, derivada d'una experiència empírica, és indestruïble del món magico-religiós, és a dir, de les creences i supersticions, i existeixen tot un seguit d'oracions que es feien menester per a àmplies i variades malalties: des de l'oració de l'airada, que s'usava en constipats i cops d'aire, que potser en l'actualitat és la que més es diu encara, fins a l'oració de les berrugues, la del mal de gola, la del mal de ventre, per les desfetes (cataractes), i segurament tot un llarg etcètera que ja han caigut en l'oblit. Sovint estes oracions eren recitades soles, és a dir, per si mateixes ja tenien efecte guaridor, però en d'altres casos l'oli feia acte de presència, ja sigui com a element simple o acompanyat per l'ús de plantes, que eren els veritables agents sanadors, les quals completaven el «conjur» medicinal i formaven un tot inseparable per resoldre l'afecció desitjada.

Com ja hem mencionat, podem trobar oracions on l'oli és l'agent vehicular de gran part de l'operació, on hi pot haver presència física amb l'oli o no. Dins el primer grup podem trobar l'oració de les angines, i dins del segon, el de l'airada. A part, trobem un altre seguit d'oracions on l'oli es barreja amb plantes medicinals, com per exemple l'oració de l'empatx.

Com que de variants oracionals n'hi pot haver tantes com persones les usen, només mencionarem un exemple de cadascuna d'elles. Pel que fa a la de les angines, en mencionem una recollida a Margalef de Montsant (Priorat). Tot el procediment fa més o menys així:

[...] se munten los dits d'oli d'oliva i es fa:

«—Martí, Martí, què en tens aquí?

En tinc una valida que no puc tenir.

Munta-te-la amb oli d'oliva que et marxarà de seguida.»

Preparació d'un unguent que utilitza l'oli com a base, a partir de diverses herbes com ara romer, mata, oliver, nous, reina de pi i cera.

Això ho has de fer tres cops a cada costat [al coll, a l'alçada de les amígdals], i ho has de fer tres, quatre, cinc dies [...].

Referent a l'oració de l'airada citarem esta recollida a Garcia (Ribera d'Ebre),

[...] que a vegades t'agafa un cop d'aire que no pots girar el cap, o et fa mal a l'esquena i d'això, i dius l'oració. Se posa l'aigua amb un plat i fas una creu, i es diu:

«—En nom de la Santíssima [Trinitat, pregunto si [nom i cognoms de la persona afectada] té l'airada. Si la té al cap, que li marxi ben aviat; si la té al damunt, que li marxi com lo fum.»

Tres vegades, i tires una gota d'oli, i ho tornes a dir tres vegades més, i una altra gota d'oli, i tres vegades més, i estes tres últimes tres vegades, a mesura que dius l'ora-

ció talles, dius l'oració, talles, dius l'oració, talles, has de fer el tall amb lo *gavinet*. [En total] es diu nou vegades. [En resum], s'han de tirar tres gotes d'oli, i per cada gota d'oli s'ha de dir tres vegades.

Si la té [l'airada], la gota [d'oli] que cau a l'aigua se dissol de seguida; si no la té, queda la gota *plantea*. Si no se'n va a la primera, a lo millor se'n va a la segona, o a lo millor a la tercera. Si és a la primera, és que l'has plegat al dematí; si és a la segona, a la tarda, i si és a la tercera, t'ha agafat a la nit, un cop d'aire, i encabat, en ser l'endemà, ho tornes a fer. Ha de passar un bon rato, lo *menos* mig dia.

I per acabar citarem l'oració de l'empatx, dita per una dona de Ribera-roja d'Ebre (Ribera d'Ebre), però recollida a Reus (Baix Camp). Mentre apliquem «al ventre un pegat de la pasteta feta de barrejar cendra de palla d'alls amb oli d'oli-

va [...], se fa un lleuger massatge [i] es diu la següent oració:

«—Cura empatx, trenca enfit, així curava la Verge Maria, adéu infinit.»

BIBLIOGRAFIA

- ALANYÀ I ROIG, Josep. *Etnografia de la Terra Alta*. Gandesa: Consell Comarcal de la Terra Alta, 2003.
- AGUSTÍN, Fray Miguel. *Libro de los secretos de agricultura, casa de campo y pastoril*. Tarragona: Editorial Libreria Catedral, 1980 (ed. facsímil).
- AMADES, Joan. *Folklore de Catalunya III. Costums i creences*. Barcelona: Editorial Selecta, 1982.
- URIARTE, Xavier. *Remedios populares de uso tradicional en España*. (s.l.): Edició de l'autor, (s.d.).
- VIOLANT I SIMORRA, Ramon. *Etnografia de Reus i la seva comarca. El Camp, la Conca de Barberà, el Priorat*. Barcelona: Editorial Alta Fulla, 1990.
- RIPOLL, Lluís. *Herbes i remeis casolans*. (s.l.): Edició de l'autor, 1985.